

بررسی رابطه دین داری و مولفه های آن با مهارت های اجتماعی ماتسون

ابوالقاسم عیسی مراد^۱، محمدرضایی^۲، ابراهیم مهرعلیان^۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۵/۵

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۴/۱/۱۵

چکیده

پژوهش حاضر با هدف تعیین رابطه دین داری و مؤلفه های آن با مهارت های اجتماعی ماتسون، اجرا گردید. روش این پژوهش از نوع توصیفی و همبستگی است. جامعه آماری، کلیه دانش آموزان مقطع دبیرستان ناحیه یک شهرستان قزوین و نمونه پژوهش شامل ۱۰۰ نفر از دانش آموزان می شود که به صورت نمونه گیری خوشه ای چندمرحله ای انتخاب گردید. ابزار گردآوری داده ها عبارت بود از مقیاس دین داری خدایاری فرد، سماواتی و اکبری زردخانه (۱۳۸۸) و مقیاس مهارت های اجتماعی ماتسون (۱۹۸۳). تحلیل داده ها با استفاده از روش همبستگی پیرسون جهت رابطه بین متغیرها و همچنین جهت پیش بینی متغیر ملاک (مهارت های اجتماعی) از تحلیل رگرسیون چندمتغیره استفاده شد. نتایج همبستگی پیرسون نشان داد بین دین داری با مهارت های اجتماعی ماتسون رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. همچنین بررسی تحلیل رگرسیون چندمتغیره نیز نشان داد که دین داری به عنوان متغیر پیش بین، می تواند مهارت های اجتماعی را به عنوان متغیر ملاک، به طور معنادار و مثبت پیش بینی نماید. همچنین مقایسه ضرایب بتا نیز نشان داد از بین متغیرهای پیش بین، مهم ترین عامل پیش بینی کننده مهارت های اجتماعی (متغیر ملاک)، دین داری است. با توجه به داده ها و تحلیل آماری در این پژوهش رابطه مستقیم و معناداری بین دین داری و مهارت های اجتماعی دانش آموزان وجود دارد.

واژگان کلیدی: دین داری، مهارت های اجتماعی، دانش آموزان

۱. عضو هیات علمی دانشگاه علامه طباطبائی (ره)

۲. کارشناسی ارشد روان شناسی تربیتی دانشگاه علامه طباطبائی (ره)، نویسنده مسئول

M.rezaei.1510@gmail.com

۳. کارشناسی ارشد روان شناسی تربیتی دانشگاه علامه طباطبائی (ره)

مقدمه

دین و مذهب عبارت است از گرایش، فرمان‌برداری و تسلیم در برابر حقیقت، اریکسون^۱ (۱۹۶۴) مذهب را کهن‌ترین و قوی‌ترین نهادی می‌داند که باعث ظهور و بروز اطمینان و تعهد به یک ایدئولوژی می‌شود که این پابندی برای حل موفقیت‌آمیز بحران روانی-اجتماعی دوره نوجوانی و کسب هویت، اساسی است (هاشمی و جوکار، ۱۳۸۹). در واقع دین یک جهان‌بینی و ایدئولوژی دقیق و وسیع ارائه می‌دهد و به شکلی فراگیر همه ابعاد زندگی فرد معتقد را جهت‌دهی می‌کند. به گفته گوتک^۲ جهان‌بینی نه تنها روابط بیرونی فردی را در قبال نظام‌های اجتماعی، سیاسی و تربیتی تعیین می‌بخشد بلکه حس درونی وجود فرد یا هویت شخص را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد (گوتک، ۱۳۹۰). به اعتقاد گورساج^۳ (۱۹۸۸) آگاهی درباره مذهب به اندازه سایر ضمایم اطلاعاتی روانشناختی ارزشمند است. به اعتقاد او روانشناسی یک علم است و هر موضوعی که در محدوده کلی آن قرار دارد را می‌توان به طور موجه و منطقی مورد بررسی قرار داد (خداپناهی و خوانین زاده، ۱۳۷۹). برخی روان‌شناسان نسبت به دین و مذهب دیدگاهی منفی و متفاوت اتخاذ می‌نمایند. به اعتقاد فروید مذهب برای سلامت فرد مضر است. فروید نیاز به در نظر گرفتن راهی برای جدا نگه داشتن مذهب از اخلاق را مطرح می‌نماید (سایمان فرد، ۱۳۸۱)، فروید^۴ (۱۹۳۹-۱۸۵۶) در کتاب «آینده یک پندار» دین را ناشی از ضعف و وابستگی انسان به پدر و در آرزوی برآورده نشده ما برای دسترسی به نیاز کودکانه می‌داند که به شکل خدا جلوه نموده است. درماندگی و وابستگی دوران کودکی و ترس از تنبیه نارضایتی پدر به زندگی بزرگسالی منتقل می‌شود و با ارتباط فرد مؤمن با خدا جایگزین می‌گردد (فروید، ۱۹۳۲؛ آذربایجانی و موسوی اصل، ۱۳۸۷). بر خلاف نظر فروید، به اعتقاد یونگ^۵ (۱۹۶۱-۱۸۷۵) نمی‌توان انکار نمود که دین یکی از قدیمی‌ترین و عمومی‌ترین تظاهرات روح انسانی است؛ بنابراین واضح است که هرگونه روان‌شناسی که سروکارش با ساختمان روانی

---

۱. Erikson

۲. Gotek

۳. Gorsuch

۴. Freud

۵. Jung

«شخصیت» انسان باشد لاقلاً نمی‌تواند این حقیقت را نادیده بگیرد که دین تنها یک پدیده اجتماعی و تاریخی نیست (یونگ، ۱۳۵۴؛ به نقل از خداپناهی و خوانین زاده، ۱۳۷۹). جیمز^۱ (۱۸۴۲-۱۹۱۰) که لقب پدر روان‌شناسی را به خود گرفته است نیز وجود مذهب و دین را مفید می‌داند و معتقد است؛ عشق و نیروی مذهبی منجر به وقار و سنگینی، صبر و شکیبایی، اعتقاد و اطمینان در فرد می‌گردد، به اعتقاد جیمز احساسات مذهبی در نزد هر کس که باشد نیروی روزافزونی در کار و زندگی او وارد می‌شود (اورکی و برقی ایرانی، ۱۳۸۹).

در بین روان‌شناسان، رویکرد و تحقیقات آلپورت در ارتباط با دین و ارتباط آن با سایر مؤلفه‌های روان‌شناختی سهم به‌سزایی در تحقیقات علمی در حوزه دین داشت. با کارهای آلپورت (۱۹۵۰) مفهوم‌سازی روان‌شناسی دین جان تازه‌ای گرفت. رویکرد تجربی به روان‌شناسی دین از یک سو، سازه‌های دین‌داری را به میدان آورد و از سوی دیگر، نیاز به پژوهش‌های روان‌شناسی دین، ساخت مقیاس‌های سنجش دین‌داری را برای عملیاتی‌شدن آن مفاهیم، به عنوان یک ضرورت مطرح کرد (خدایاری فرد، فقیهی، غباری بناب، شکوهی یکتا و رحیمی نژاد، ۱۳۹۱). هنر آلپورت این بود که به عنوان یک روان‌شناس اجتماعی با همکاری راس^۲ (۱۹۶۷) موفق به ساخت پرسشنامه‌ای برای سنجش دین‌داری بالغانه و نابالغانه شد. چنین ابزاری امکان بررسی علمی اشکال متمایز تعهد مذهبی را فراهم می‌کند، در راستای چنین هدفی آلپورت و راس به ابداع دو مقیاس جهت‌گیری مذهبی پرداختند، مقیاس مذهبی بیرونی^۳ با اهداف آنچه که آلپورت قبلاً تحت عنوان ایمان نابالغانه مطرح کرده بود، و مقیاس مذهبی درونی^۴ برای ارزیابی ایمان بالغانه طراحی شد (قربانی، ۱۳۷۷). از دیدگاه آلپورت (۱۹۵۰) جهت‌گیری مذهبی دارای دو شکل «درونی» و «بیرونی» می‌باشد مذهب درونی، مذهبی فراگیر، دارای اصول، سازمان‌یافته و درونی‌شده می‌باشد که خود غایت [و هدف] است، نه اینکه وسیله‌ای باشد برای رسیدن به هدف، چنانچه آلپورت (۱۹۵۰) بیان می‌دارد جهت‌گیری مذهبی درونی با شخصیت و زندگی فرد یکی

۱. James

۲. Ross

۳. Extrinsic religious

۴. Intrinsic religious

شده است درحالی که جهت‌گیری مذهبی بیرونی با زندگی و شخصیت فرد تلفیق نشده است. برای فرد با مذهب بیرونی، مذهب وسیله‌ای است که برای نیازهای فردی مورد استفاده قرار می‌گیرد (آپورت و راس، ۱۹۶۷؛ آپورت، ۱۳۴۴؛ خداپناهی و خوانین زاده، ۱۳۷۹).

در پژوهش‌های انجام گرفته در حوزه دین، دیدگاه‌ها و نظریه‌های فلسفی و جامعه‌شناختی و روان‌شناختی متعددی در مورد دین مطرح شده است. از دیدگاه روان‌شناختی به دین و دین‌داری، بیشتر به کارکردهای بهداشت روانی و روان‌درمانی آن توجه ویژه شده است. برخی نظریه‌پردازان نیز به بعد شناختی دین توجه بیشتری نموده‌اند (خدایاری فرد و همکاران، ۱۳۹۱). ولی باید گفت نمی‌توان به دین به عنوان پدیده‌ای ساده و تک‌بعدی نگریست، بلکه دین پدیده‌ای مرکب از واقعیت‌های متعدد است. دین از نظر روان‌شناختی، پیچیده و شامل مجموعه‌ای از مقوله‌های روان‌شناختی از جمله هیجانات، باورها، ارزش‌ها، رفتارها و محیط اجتماعی است (آرین، ۱۳۷۸). برخی دانشمندان غربی دین را مجموعه‌ای از مؤلفه‌های مرتبط با هم می‌دانند که هدف آن انسجام بخشیدن به زندگی فردی و اجتماعی است. برای مثال به نظر پترسون^۱، مذهب مجموعه‌ای از اعتقادات، احساسات و اعمال فردی و جمعی است که حول مفهوم حقیقت‌گایی یا امر مقدس سازمان یافته است (آرین، ۱۳۷۸). اندیشمندان مسلمان نیز به دین به عنوان پدیده‌ای ساختاری می‌نگرند و آن را راه و روشی می‌دانند که تمامی ابعاد زندگی انسان را تحت تأثیر قرار می‌دهد، و او را به هدف کلی و متعالی که همان سعادت و خوشبختی است رهنمون می‌سازد (خدایاری فرد و همکاران، ۱۳۹۱). توجه به سه جزء عقاید، اخلاقیات و احکام که در دین معین گردیده است، در تعریف بیشتر علمای دینی نیز مشاهده می‌شود (طالبان، ۱۳۷۸). شهید محمدباقر صدر مؤلفه‌های دین‌داری را تحت عنوان اهداف تربیتی اسلام مطرح نموده است در "الفتاوی الواضحه" اهداف تربیتی اسلام را به اهداف واسطه‌ای و غایی (نهایی) تقسیم نموده است، اهداف واسطه‌ای به چهار دسته تقسیم می‌شود که هر یک شامل یک یا چند زیرمؤلفه به شرح ذیل می‌باشد: ۱- ارتباط بادیگران: شامل روابط

۱. Patterson

اجتماعی، روابط سیاسی، روابط اقتصادی ۲- ارتباط با خود: شامل ارضای نیازهای جسمی، روانی و تقویت اراده خود ۳- ارتباط با خدا: شامل معرفت، ایمان، تقوا، عبودیت، شکرگزاری ۴- ارتباط با طبیعت: شامل شناخت و بهره‌برداری صحیح از محیط. تمام این اهداف واسطه‌ای در نهایت به یک هدف غایی و نهایی منتهی می‌شود که عبارت است از قرب و نزدیکی به ذات اقدس الهی (اعرافی، بهشتی، فقیهی، ابو جعفری، ۱۳۷۶). خدایاری فرد و همکاران (۱۳۹۱) با توجه به چهار نوع رابطه‌ای که در نگاه آیت‌الله صدر در مورد ساختار معارف اسلام مطرح شد و همچنین با توجه به در نظر گرفتن سه مؤلفه اساسی شناختی، عاطفی و رفتاری، دین‌داری را چنین تعریف می‌نماید: شناخت و باور به پروردگار یکتا، انبیا، آخرت و احکام الهی و همچنین داشتن علائق و عواطف معینی به خدا، خود، دیگران و جهان هستی در راستای تقرب به خدا و التزام و عمل به وظایف دینی (خدایاری فرد و همکاران، ۱۳۹۱).

آنچه قابل تأمل است تأثیر گرایش‌های دینی و مذهبی در بستر اجتماع است. بر اساس نظر آدلر^۱ (۱۸۷۰-۱۹۳۷) اعتقاد به خدا مهم است زیرا در هدف‌ها، جهت‌گیری‌ها و تمایلات اجتماعی بروز خواهد کرد به اعتقاد آدلر یکی از جنبه‌های مهم این اعتقاد، تأثیر بزرگی است که بر محیط اجتماعی ما داشته و به عنوان یک حرکت اجتماعی قدرتمند فی‌نفسه با اهمیت است (نیلسن^۲؛ ۱۹۹۸ به نقل از معتمدی شلمزاری، ۱۳۸۱). مبحث تعامل اجتماعی ماهرانه، از موضوعات مهم اجتماعی محسوب می‌شود. سگرین^۳ (۱۹۹۲) در ارتباط با همین موضوع بیان می‌کند: تقریباً پژوهشگران تمامی رشته‌های علوم اجتماعی به مفهوم مهارت‌های اجتماعی علاقه‌مند شده‌اند. این نکته که برخی انسان‌ها تعامل‌گران ماهرتری هستند باعث شده پژوهش‌های دقیق و منظمی درباره ماهیت و کارکردهای تعامل اجتماعی انجام شود. (هارجی^۴ و ساندرز^۵، ۱۳۸۲). مهارت‌های اجتماعی اغلب به عنوان مجموعه پیچیده‌ای از مهارت‌ها در نظر گرفته می‌شود که ابعادی مانند: ارتباط، حل مسأله و

---

۱. Adller

۲. Nielsen

۳. egrin

۴. Hargie

۵. Sanunders

تصمیم‌گیری، جرئت‌ورزی، تعاملات با همسالان و گروه و خودمدیریتی را شامل می‌شود (آیدوگان^۱ و همکاران، ۲۰۰۹؛ خانزاده و یعقوبی‌نژاد، ۱۳۸۹). هارجی (۱۹۸۶) با مرور تعاریف رفتار ماهرانه، مهارت اجتماعی را چنین تعریف می‌کند: «مجموعه‌ای از رفتارهای هدفمند، به هم مرتبط و متناسب با وضعیت، که آموختنی بوده و تحت کنترل فرد می‌باشند» در تعریف او به شش مورد از مؤلفه‌های مهارت اجتماعی تأکید شده: ۱- رفتارهای اجتماعی هدفمند هستند و لذا برای کسب نتایج مطلوب هستند و اتفاقی یا غیرعمدی نمی‌باشند ۲- رفتارهای ماهرانه اجتماعی به هم مرتبط هستند یعنی رفتارهای متفاوتی هستند که به منظور دستیابی به هدفی ویژه به طور همزمان استفاده می‌شوند ۳- متناسب بودن با وضعیت، بنابراین فردی از نظر اجتماعی ماهر است که از لحاظ بافتی انتخاب درست و از لحاظ رفتاری شیوه‌های مناسب و کارآمد داشته باشد ۴- مهارت‌های اجتماعی در واقع واحدهای رفتاری مجزا هستند ۵- مهارت‌های اجتماعی آموختنی هستند؛ ۶- ویژگی ششم حاکی از این مطلب است که افراد بر مهارت‌های اجتماعی کنترل شناختی دارند یعنی بهره‌مند بودن از فرایندهای فکری لازم برای استفاده از عناصر اصلی مهارت‌های اجتماعی (هارجی، ساندرز، ۱۳۸۲).

به گفته ماتسون، مهارت‌های اجتماعی، رفتارهایی هستند که رشد آن‌ها می‌تواند به عملکرد مؤثر و مفید فرد در جامعه کمک نماید (ماتسون، ۱۹۹۰؛ یوسفی و خیر، ۱۳۸۱). در ارتباط با دین و همچنین مهارت‌های اجتماعی پژوهش‌های مختلفی صورت گرفته است. پژوهش یونگ و همکاران در مورد دانش آموخته‌گان رشته‌های روانشناسی منجر به این نتیجه شد که معنویت به عنوان سازه‌ای مهم، نقش مهمی در سازگاری روانشناختی دارد و می‌توان از آن در کار بالینی با مراجعان کمک گرفت. مکنالتی^۲ و (۲۰۰۴) نیز در پژوهش خود نشان دادند که دین، در سازگاری افراد تأثیر قابل ملاحظه‌ای دارد و از آن می‌توان در کار بالینی با مراجعانی استفاده کرد که خواهان روان‌درمانی معنوی هستند (یاسمی نژاد و گل محمدیان و فعلی، ۱۳۹۰). باقری، بنی اسدی، داوری (۱۳۹۰) نیز رابطه

۱. Aydogan

۲. Menulty

دین‌داری و «ابعاد شخصیت» با «سلامت روان» معلمان را بررسی نمودند، نتایج این پژوهش نشان داد که دین‌داری و ابعاد شخصیت با سلامت روان معلمان رابطه دارند به گونه‌ای که روان رنجوری خویی پایین، و دین‌داری و برون‌گرایی و توافق و وجدان بالا، با سلامت روان بالاتر معلمان رابطه مثبت داشتند. همچنین متغیرهایی از قبیل جنسیت، محل زندگی، وضعیت تأهل، سطح تحصیلات و مقطع تدریس معلمان نیز در بعضی از این روابط مؤثر بوده است (باقری، بنی اسدی و داوری، ۱۳۹۰). دهشیری (۱۳۸۴) در خصوص دانش‌آموزان دبیرستانی پژوهشی با عنوان «بررسی رابطه دین‌داری و بحران هویت در بین دانش‌آموزان دبیرستانی شهرستان یزد» انجام داد، نتایج این تحقیق نشان داد که بین دین‌داری و بحران هویت رابطه معکوس و معنی‌داری وجود دارد. همچنین نتایج این تحقیق نشان داد که بین دختران و پسران از لحاظ دین‌داری تفاوت معناداری وجود ندارد در حالی که از لحاظ بحران هویت تفاوت معنادار وجود دارد و دختران بحران هویت بیشتری دارند (دهشیری، ۱۳۸۴). مطالعه اسمیت و انبارتون^۱ (۲۰۰۰) تحت عنوان "هوش هیجانی و جهت‌گیری مذهبی به عنوان عوامل بازدارنده سقط جنین" نشان داد، تمایل به جهت‌گیری مذهبی بیرونی در گروه سقط جنین و جهت‌گیری مذهبی درونی در گروه کنترل وجود دارد در این نمونه، نمره مدیریت استرس، خوش‌بینی، و جهت‌گیری مذهبی درونی در آن زمان ۶۶/۶۷٪ به دست آمد و قصد سقط جنین ۸۰ درصد در همان موعد پیش‌بینی شد (اسمیت و انبارتون، ۲۰۰۰).

ممیزی و عبدی زرین، اقلیما و راهب (۱۳۹۰) نیز در پژوهش خود در ارتباط با «بررسی رابطه مهارت‌های اجتماعی و مورد آزار قرار گرفتن نوجوانان» نشان دادند که بین مهارت‌های اجتماعی و مورد آزار قرار گرفتن نوجوانان رابطه معناداری وجود دارد نتایج این بررسی نشان داد که نقص در مهارت‌های اجتماعی به خصوص وجود پرخاشگری در روابط دوسویه کودک و نوجوان با دیگران تأثیرگذار است و باعث افزایش احتمال مورد آزار قرار گرفتن کودکان و نوجوانان می‌گردد (ممیزی و همکاران، ۱۳۹۰).

۱. Smith, Catherine Ann Barton

بنابر تحقیقات انجام‌شده در ارتباط با مهارت‌های اجتماعی و همچنین تحقیقات انجام‌شده در ارتباط با دین‌داری و ارتباط این دو متغیر با سازه‌های روان‌شناختی و اجتماعی، شناخت هر چه بیشتر رابطه این دو متغیر با یکدیگر ضرورت بیشتری پیدا می‌کند، گرچه پژوهش‌های مختلفی در مورد دین صورت گرفته است ولی با این وجود از یک طرف چنان‌چه اسپلیکا، هود^۱ و گورساچ (۱۹۹۰) بیان می‌دارند، اکثر این مطالعات پراکنده و ضعیف بوده و اغلب سازمان‌بندی نظری منطقی مناسبی نداشته است و این حوزه نیازمند بررسی‌های دقیق و وسواس‌گونه است (سایمان فرد، ۱۳۸۱). از طرفی دیگر، اکثر تحقیقات در ارتباط با پژوهش‌های دینی با مقیاس‌هایی انجام گردیده که بر پایه‌ای غیر از دین اسلام بنا شده است (خدایاری فرد و همکاران، ۱۳۹۱). و با وجود این که دین اسلام بیش از یک میلیارد پیرو در جهان دارد اما فعالیت‌های اندکی درباره مقیاس‌سازی دینی در جوامع اسلامی و مبتنی بر مفاهیم و اصول دینی انجام شده است، و در نتیجه متخصصان بهداشت روانی و دانشمندان سایر علوم از کم و کیف شیوه‌هایی که این دین، زندگی پیروان خود را تحت تأثیر قرار می‌دهد اطلاعات لازم و کافی ندارند (خدایاری فرد، سماواتی و اکبری، ۱۳۸۸). پژوهش حاضر با هدف تعیین رابطه دین‌داری و مؤلفه‌های آن با مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان در مقطع دبیرستان، بر اساس یک مقیاس دینی و بومی که توسط خدایاری فرد و همکاران (۱۳۸۸) ساخته شده، انجام گردیده است. و ضمن بررسی رابطه کلی بین دین‌داری و مهارت‌های اجتماعی، رابطه‌های هر یک از مؤلفه‌های دین‌داری را با مهارت‌های اجتماعی به صورت جداگانه بررسی نموده است. بنابراین در این پژوهش سؤالات زیر مورد بررسی و تحلیل قرار می‌گیرد:

- ۱- آیا میزان شناخت دینی (اولین زیرمؤلفه دین‌داری) نقش پیش‌بینی‌کننده‌ای در میزان مهارت‌های اجتماعی (متغیر ملاک) دارد؟
- ۲- آیا میزان عواطف دینی (دومین زیرمؤلفه دین‌داری) نقش پیش‌بینی‌کننده‌ای در میزان مهارت‌های اجتماعی (متغیر ملاک) دارد؟

---

۱. Hood

- ۳- آیا میزان باورهای دینی (سومین زیرمؤلفه دین‌داری) نقش پیش‌بینی‌کننده‌ای در میزان مهارت‌های اجتماعی (متغیر ملاک) دارد؟
- ۴- آیا التزام به وظائف دینی (چهارمین زیرمؤلفه دین‌داری) نقش پیش‌بینی‌کننده‌ای در میزان مهارت‌های اجتماعی (متغیر ملاک) دارد؟
- ۵- آیا میزان دین‌داری (به طور کلی) نقش پیش‌بینی‌کننده‌ای در میزان مهارت‌های اجتماعی (متغیر ملاک) دارد؟

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع همبستگی و توصیفی می‌باشد و جامعه آماری آن شامل دانش‌آموزان ناحیه یک و دو شهرستان قزوین می‌باشد. نمونه پژوهش عبارت از صد نفر دانش‌آموز پسر، در مقطع دبیرستان می‌باشد که از طریق نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای به دست آمد. بر اساس نمونه‌گیری چندمرحله‌ای ابتدا ناحیه یک به تصادف انتخاب و سپس از بین دبیرستان‌های این ناحیه که پنج دبیرستان بود یک دبیرستان به تصادف انتخاب شد و سپس در مرحله بعد از دبیرستان مورد نظر ۱۰۰ دانش‌آموز به تصادف انتخاب شدند. برای صحت بیشتر در جمع‌آوری داده‌ها از دانش‌آموزان خواسته شد که با تأمل و آسودگی خاطر، در یک فضای مناسب و با در اختیار داشتن زمان کافی، پرسشنامه‌های پژوهش را پاسخ دهند.

ابزار پژوهش:

- ۱- **مقیاس مهارت‌های اجتماعی ماتسون:** مقیاس مهارت‌های اجتماعی ماتسون در سال ۱۹۸۳ برای سنجش مهارت‌های اجتماعی افراد ۴ تا ۱۸ سال تدوین گردیده است (یوسفی و خیر، ۱۳۸۱). مقیاس مهارت‌های اجتماعی ماتسون دارای ۵۶ آیتم است که به پنج عامل اصلی تقسیم شده است. پاسخ به این مقیاس بر اساس مقیاس لیکرت پنج درجه‌ای با دامنه نمره‌ای از ۱ (هرگز/هیچ‌وقت) تا ۵ (همیشه) صورت می‌گیرد. (یوسفی و خیر، ۱۳۸۱؛ ممیزی و ممیزی، عبدی زرین، اقلیما، راهب، ۱۳۹۰). برای تعیین روایی سازه مقیاس مهارت‌های اجتماعی، روش آماری تحلیل عاملی به کار رفته است. تحلیل عوامل ابتدا با استفاده از

شیوه مؤلفه اصلی صورت گرفت. مقدار ضریب kMO برابر با $0/86$ بود و بیانگر کفایت نمونه آزمودنی‌ها به منظور انجام تحلیل عاملی می‌باشد. همچنین مقدار آزمون کرویت بارتلت برابر با $10433/298$ و در سطح $P = 0/0001$ معنی‌دار بود. برای بررسی پایایی مقیاس مهارت‌های اجتماعی، از ضرائب آلفای کرونباخ و تصنیف استفاده گردیده است. میزان آلفای کرونباخ و تصنیف برای کل مقیاس، یکسان و برابر $0/86$ بود. برای این آزمون ۵ خرده‌مقیاس در قالب ۵ عامل مطرح گردیده است که به ترتیب عبارتند از: ۱- مهارت‌های اجتماعی مناسب، ۲- رفتارهای غیراجتماعی یا جسارت نامناسب، ۳- پرخاشگری یا تکانشی عمل کردن و سرکش بودن، ۴- برتری‌طلبی یا اطمینان زیاد به خود داشتن، ۵- رابطه با همسالان یا حسادت/گوشه‌گیری، (ممیزی و همکاران، ۱۳۹۰). در مقیاس سنجش مهارت‌های اجتماعی ماتسون، علاوه بر نمراتی که آزمودنی در هر کدام از خرده‌مقیاس‌ها به دست می‌آورد، جمع نمرات کل عبارات موجود در مقیاس نیز یک نمره کلی به دست می‌دهد که بیانگر نمره کل فرد در مقیاس مهارت‌های اجتماعی ماتسون می‌باشد (یوسفی، ۱۳۸۶).

۲- مقیاس سنجش دین‌داری خدایاری فرد و همکاران (فرم الف دانش‌آموزی): مقیاس سنجش دین‌داری خدایاری فرد و همکاران (فرم الف دانش‌آموزی) از نوع محقق‌ساخته بر اساس متون و منابع اسلامی از جمله آیات قرآن کریم، تفاسیر قرآن، احادیث و کتاب‌های دینی و عرفانی توسط خدایاری فرد و همکاران (۱۳۸۸) ساخته شده است و متشکل از ۱۰۴ گویه سنجش دین‌داری در چهار مؤلفه: ۱- شناخت دینی، ۲- عواطف دینی، ۳- باور دینی، ۴- التزام و عمل به وظایف دینی می‌باشد. منظور از مؤلفه شناخت دینی، دانش اصول دین می‌باشد، یعنی یقین به خدا، آخرت، پیامبران و آگاهی از فروع دین. مؤلفه باور دینی نیز به معنی پذیرش، اقرار و تصدیق قلبی نسبت به اصول و شرائع دینی می‌باشد علائق و عواطف دینی شامل کلیه احساسات و عواطف مثبت و منفی است. عواطف مثبت در راستای شناخت و پذیرش قلبی نسبت به پروردگار یکتا، انبیاء، اولیاء، مؤمنین، احکام دین، جهان هستی و جهان پس از مرگ در فرد دین‌دار به وجود می‌آید. عواطف منفی نیز تحت تأثیر محبت به خدا و دین خدا نسبت به دشمنان دین الهی، پیامبران و اولیاء الهی مطرح

می‌گردد. و در نهایت مؤلفه التزام به وظائف دینی بیانگر آن است که فرد دین‌دار انجام تکالیف و احکام الهی را در حیطة شخصی، اجتماعی و اقتصادی بر خود لازم و بایسته بداند. (خدایاری‌فرد و همکاران، ۱۳۸۸). مقیاس اندازه‌گیری و پاسخ‌گویی به هر یک از عبارات مؤلفه‌ها، طیف لیکرت پنج درجه‌ای است، که برای گروهی از گویه‌ها (کاملاً موافقم، موافقم، بینابین، مخالفم و کاملاً مخالفم) و برای بعضی از گویه‌های دیگر (همیشه، اغلب، گاهی، به ندرت و هرگز) است. در نمره‌گذاری به هر یک از درجات مقیاس، اعداد ۱ تا ۵ بر حسب کم به زیاد تعلق می‌گیرد (خدایاری‌فرد و همکاران، ۱۳۹۱؛ خدایاری‌فرد و همکاران، ۱۳۸۸). ضریب آلفای حیطة‌های چهارگانه و کل مقیاس برای این ابزار سنجش ۰/۷۶ تا ۰/۹۵ گزارش شده است (خدایاری‌فرد و همکاران، ۱۳۸۸). همچنین در پایان این مقیاس یک بخش گمانه‌سنجی قرار داده شده است که در برگرفته ۹ سؤال به منظور ارزیابی میزان مذهبی بودن فرد از دیدگاه خود فرد، پدر، مادر، اقوام نزدیک و دور، دوستان، همکلاسی‌ها، دبیران و ناآشنایان که با فرد آشنایی مختصری دارند می‌باشد. در این پژوهش برای تعیین روایی محتوایی از قضاوت ۴ نفر متخصص روان‌شناس دانشگاهی، ۲ نفر متخصص حوزوی و ۱ نفر متخصص روان‌سنجی در این باره که ماده‌های مقیاس تا چه اندازه معرف محتوا و هدف‌های برنامه هستند، استفاده شده است. نظرات این افراد مؤید این مطلب بود که مقیاس مذکور روایی محتوایی دارد. به منظور بررسی روایی سازه، نیز تحلیل عوامل اکتشافی انجام شده است (خدایاری‌فرد و همکاران، ۱۳۸۸). همچنین به منظور بررسی اعتبار مقیاس‌ها از روش همسانی درونی و ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد. آلفای کرونباخ برای عامل‌های مقیاس نشان‌دهنده اعتبار بالای مقیاس است. ضریب آلفای کرونباخ در ارتباط با عامل‌های ارتباط با جهان هستی، ارتباط با خود، ارتباط با دیگران، ارتباط با خدا، به ترتیب عبارت بود از: ۰/۹۱، ۰/۹۲، ۰/۹۲، ۰/۸۹ و ۰/۸۹. همچنین مقدار ضریب دو نیمه کردن نیز برای همین عامل‌ها به ترتیب برابر بود با: ۰/۸۸، ۰/۸۹، ۰/۹۱ و ۰/۸۸. به منظور محاسبه اعتبار از روش ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد و نتایج نشان داد که ضریب آلفای کرونباخ ۰/۹۷ می‌باشد که نشان‌دهنده اعتبار بالای مقیاس می‌باشد (خدایاری‌فرد و همکاران، ۱۳۸۸).

یافته‌های پژوهش

جدول ۱. میانگین و انحراف معیار دین‌داری و مؤلفه‌های آن و میانگین و انحراف معیار مهارت‌های

اجتماعی

انحراف معیار	میانگین	
۴/۲۳	۲۹/۵۵	شناخت دینی
۵/۶۲	۵۴/۶۵	گرایش و عواطف دینی
۹/۳۴	۸۲/۷۲	باورهای دینی
۱۵/۰۵	۱۶۴/۵۵	التزام به وظایف دینی
۳۸/۳۳	۳۳۱/۴۸	نمره کل دین‌داری
۳۳/۱۶	۱۸۲/۸۸	مهارت‌های اجتماعی

جدول ۲. نتایج آزمون نرمال بودن داده‌ها (آزمون کولموگروف اسمیرنوف)

مقدار آماره	سطح معنی داری	
۰/۸۸	۰/۴۰	شناخت دینی
۰/۹۶	۰/۳۰	گرایش و عواطف دینی
۰/۷۴	۰/۶۴	باورهای دینی
۰/۷۵	۰/۶۲	التزام به وظایف دینی
۰/۴۲	۰/۹۹	نمره کل دین‌داری
۰/۶۳	۰/۸۰	مهارت‌های اجتماعی

جدول بالا نتایج آزمون کولموگروف اسمیرنوف را برای بررسی نرمال بودن داده نشان می‌دهد. با توجه به اینکه میزان سطح معناداری در این آزمون بیشتر از ۰/۰۵ می‌باشد می‌توان نتیجه گرفت داده‌های آزمون دارای توزیع نرمالی می‌باشد و می‌توان از آزمون همبستگی پیرسون استفاده کرد.

جدول ۳- بررسی همبستگی بین دین‌داری و مؤلفه‌های آن با مهارت‌های اجتماعی

مهارت‌های اجتماعی		
۰/۴۸**	ضریب همبستگی	
۰/۰۰۲	سطح معناداری	شناخت دینی
۱۰۰	تعداد	
۰/۴۸**	ضریب همبستگی	گرایش و عواطف دینی

۰/۰۰۲	سطح معناداری	
۱۰۰	تعداد	
۰/۵۵**	ضریب همبستگی	
۰/۰۰۰۷	سطح معناداری	باورهای دینی
۱۰۰	تعداد	
۰/۳۷*	ضریب همبستگی	
۰/۰۱	سطح معناداری	التزام به وظایف دینی
۱۰۰	تعداد	
۰/۶۹**	ضریب همبستگی	
۰/۰۰۰۷	سطح معناداری	دین‌داری
۱۰۰	تعداد	

**همبستگی در سطح ۰/۰۱* همبستگی در سطح ۰/۰۵

همان گونه که در جدول (۳) مشاهده می‌شود همبستگی بین دین‌داری و مؤلفه‌های آن با مهارت‌های اجتماعی نشان داده شده است. چنانچه ملاحظه می‌شود بین دین‌داری و مهارت‌های اجتماعی با ضریب همبستگی $r=0/69$ و سطح معناداری $P<0/0007$ در سطح آلفا ۰/۰۱ رابطه معنادار و مثبتی برقرار می‌باشد. همچنین در ارتباط با زیرمؤلفه‌های دین‌داری و مهارت‌های اجتماعی نیز یافته‌ها حاکی از رابطه مثبت و معنا دار می‌باشد. زیرمؤلفه شناخت دینی (با ضریب همبستگی $r=0/48$ و سطح معناداری $P<0/002$ در سطح آلفا ۰/۰۱)، گرایش و عواطف دینی (با ضریب همبستگی $r=0/48$ و سطح معناداری $P<0/002$ در سطح آلفا ۰/۰۱)، باورهای دینی (با ضریب همبستگی $r=0/55$ و سطح معناداری $P<0/0007$ در سطح آلفا ۰/۰۱)، التزام به وظایف دینی (با ضریب همبستگی $r=0/37$ و سطح معناداری $P<0/01$ در سطح آلفا ۰/۰۵)، با مهارت‌های اجتماعی رابطه مثبت و معناداری را منعکس نمودند.

جدول ۴. بررسی هم‌خطی متغیرها با استفاده از آزمون‌های تولرانس و VIF.

آزمون تولرانس	آزمون VIF	
۰/۸۰	۱/۴۴	شناخت دینی
۰/۷۰	۱/۶۲	گرایش و عواطف دینی
۰/۷۵	۱/۵۲	باورهای دینی

۱/۳۱	۰/۸۹	التزام به وظایف دینی
۱/۳۹	۰/۸۳	نمره کل دین‌داری

با توجه به جدول بالا آزمون تولرانس و vif جهت هم‌خطی متغیرها قابل مشاهده است که به ترتیب تولرانس عددی نزدیک یک و vif عددی نزدیک به دو را نشان می‌دهد و می‌توان نتیجه گرفت که شرط هم‌خطی بودن جهت استفاده از رگرسیون برقرار است. همچنین آزمون دوربین واتسون جهت استقلال داده‌ها عدد ۱,۷۶ را نشان می‌دهد با توجه به اینکه برای تأیید این مفروضه باید نتیجه بدست آمده بین ۲/۵ تا ۱/۵ باشد چون عدد بدست آمده در این بین قرار دارد پس می‌توان نتیجه‌گیری کرد شرط دیگر که استقلال خطاها از یکدیگر باشد برقرار است.

جدول ۵. نتایج رگرسیون چندمتغیری (روش ورود) برای مهارت‌های اجتماعی

شاخص‌ها متغیر ملاک	متغیرهای پیش‌بین	F	R ^۲	B	Beta	T
مهارت‌های اجتماعی	شناخت دینی			۰/۱۹	۰/۳۴	**۳/۳۹
	گرایش و عواطف دینی			۰/۲۰	۰/۳۳	**۳/۳۱
	باورهای دینی	**۸/۴۴	۰/۴۷	۰/۱۵	۰/۴۷	**۴/۵۸
	التزام به وظایف دینی			۰/۰۵	۰/۲۷	*۲/۲۸
	دین‌داری			۰/۱۵	۰/۶۱	**۶/۵۷

* همبستگی در سطح ۰/۰۵ ** همبستگی در سطح ۰/۰۱

نتایج حاصل از رگرسیون چندمتغیری در جدول (۵) نشان می‌دهد: متغیر شناخت دینی ($t_{3/39} P, < 0/01$)؛ متغیر گرایش و عواطف دینی ($t_{3/31} P, < 0/01$)؛ متغیر باورهای دینی ($t_{4/58} P, < 0/01$)؛ و متغیر التزام به وظایف دینی ($t_{2/28} P, < 0/05$) هر کدام توانسته‌اند به عنوان یک متغیر پیش‌بین، متغیر مهارت‌های اجتماعی (متغیر ملاک) را به طور معنادار و مثبتی پیش‌بینی کنند، ($R^2 = 0/47$ $F_{8/44} P, < 0/01$). نتایج نشان داد این متغیرها در مجموع ۴۷ درصد از واریانس نمره‌های مهارت‌های اجتماعی را تبیین می‌کنند. همچنین نتایج نشان می‌دهد: دین‌داری (به صورت کلی)، با توجه به میزان ($t_{6/57} P, < 0/01$) ($Beta = 0/61$) توانسته،

به عنوان یک متغیر پیش‌بین، مهارت‌های اجتماعی را به عنوان متغیر ملاک، به طور معنادار و مثبت پیش‌بینی نماید. همچنین مقایسه ضرایب بتا نیز نشان داد مهم‌ترین عامل پیش‌بینی‌کننده مهارت‌های اجتماعی (متغیر ملاک)، دین‌داری (مجموع مؤلفه‌ها) می‌باشد و نمره کل، بیشتر تحت تأثیر مؤلفه باورهای دینی بوده است.

بحث و نتیجه‌گیری

در ارتباط با سؤال اول پژوهش، نتیجه تحقیق نشان داد متغیر شناخت دینی می‌تواند به عنوان متغیر پیش‌بین، متغیر مهارت‌های اجتماعی (متغیر ملاک) را پیش‌بینی نماید ($P < 0/01$, $\beta = 0/34$, $t = 3/39$). به این معنا که هر چه شناخت دینی در یک فرد بالا رود، میزان مهارت‌های اجتماعی فرد نیز بالا می‌رود. می‌توان چنین استنباط نمود که وقتی افراد نسبت به اصول و فروع دین آگاه‌تر و از درجه یقین بیشتری برخوردار باشند نسبت به پذیرش و اجرای اوامر الهی در حیطه تعامل و ارتباط اجتماعی انقیاد و فرمان‌بری بیشتری نشان می‌دهد. به فرموده قرآن کسانی که نسبت به اصول و فروع دین، علم و شناخت دارند در برابر خداوند و اوامر الهی بیشتر پذیرش و خشوع دارند در این مورد قرآن می‌فرماید: *أَمَّا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ* (الفاطر، آیه ۲۸)^۱. در نتیجه ارتباط و تعامل نیکو با دیگران که از دستورات مؤکد دین اسلام^۲ است توسط این افراد بیشتر مورد اهتمام و عمل قرار می‌گیرد. به گفته مورگان^۳ (۱۹۸۰) هر اندازه انسان در ارتباط با دیگران بیشتر و همه‌جانبه‌تر بتواند به هدف‌های خویش برسد ما او را در زمینه‌های اجتماعی ماهرتر می‌دانیم (کارتلیج^۴، ۱۳۶۹).

در ارتباط با سؤال دوم پژوهش نیز نتیجه تحقیق حاکی از آن بود که گرایش‌ها و عواطف دینی می‌تواند متغیر ملاک (مهارت‌های اجتماعی) را پیش‌بینی نماید ($P < 0/01$, $\beta = 0/33$, $t = 3/31$). به این معنا که هر چه گرایش‌ها و عواطف دینی در فرد بیشتر باشد

۱. ترجمه: جز این نیست که از میان بندگان خدا تنها دانشمندان از او می‌ترسند (مشکینی، ۱۳۸۱)

۲. *تَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى* (المائدة آیه ۲). ترجمه: یکدیگر را در نیکوکاری و پرهیزگاری کمک نمایید (مکارم،

میزان مهارت‌های اجتماعی او نیز بالا می‌رود. قرآن مجید در آیات متعددی به ایجاد ارتباط و ابراز محبت و نیکویی نسبت به دیگران^۱ و دوری از تکبر^۲، نفاق و تفرقه^۳ دعوت می‌نماید. می‌توان چنین نتیجه‌گیری نمود که اینگونه دستورات الهی که در جهت استحکام بخشیدن به گرایش و عواطف دینی است سبب می‌شود افراد دین‌دار در مهارت‌های اجتماعی و رسیدن به اهداف فردی و جمعی مستعد و توانمند باشند چرا که مهارت‌های اجتماعی نه تنها امکان شروع و تداوم روابط متقابل را با دیگران فراهم می‌آورد بلکه نیل به اهداف ارتباط با دیگران را نیز در شخص ایجاد می‌کند (کارتلیج، ۱۳۶۹).

در ارتباط با سؤال سوم پژوهش، نتایج نشان داد متغیر باورهای دینی می‌تواند متغیر مهارت‌های اجتماعی (متغیر ملاک) را پیش‌بینی نماید ($\beta = 0.47$, $t = 4.58$, $P < 0.01$). و با بالا رفتن میزان باورهای دینی در فرد، مهارت‌های اجتماعی او نیز بالا می‌رود. در قرآن مجید اهل ایمان و باور را این‌گونه توصیف می‌کند که آن‌ها با هم دوست هستند و در راه احیای نیکی و دوری از بدی و زشتی همدیگر را امر و نهی می‌کنند^۴. به عبارت دیگر شاید بتوان این‌گونه نتیجه‌گیری نمود که ویژگی ایمان به گونه‌ای است که فرد را در مسیر تعامل و ارتباط صحیح اجتماعی قرار می‌دهد و در نتیجه مهارت‌های اجتماعی او افزایش می‌یابد. ویژگی ایمان در جهت تعامل و ارتباط فرد با دیگران در کلامی از پیامبر اکرم (ص) نیز بیان گردیده است، پیامبر اکرم در این زمینه در وصف اهل ایمان می‌فرماید: مثل افراد باایمان در دوستی و نیکی به یکدیگر همچون اعضای یک پیکر است که چون بعضی از

۱. و بِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَ... (النساء، آیه ۳۶). ترجمه: به پدر و مادر نیکی کنید و همچنین نسبت به خویشاوندان، یتیمان، فقیران، همسایه دور و نزدیک، دوستان، رهگذران و بندگان که زیر دست شما هستند نیکی کنید که خدا مردم خودپسند و متکبر را دوست ندارد (مکارم، ۱۳۷۱).

۲. النساء، آیه ۳۶

۳. وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا (آل عمران، آیه ۱۰۳).

ترجمه: و همگی به ریسمان الهی چنگ بزنید و پراکنده نشوید. (مکارم، ۱۳۷۱).

۴. وَ الْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْتُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ (التوبه - ۷۱)

ترجمه: مردان و زنان باایمان، دوست و یاور یکدیگر هستند، آن‌ها به کارهای نیک فرمان می‌دهند و از کارهای ناشایست باز می‌دارند (مکارم، ۱۳۷۱).

آن رنجور شود و به درد آید اعضای دیگر را قرار و آرامش نخواهد بود (تفسیر نمونه، ج ۳؛ تفسیر ابوالفتح رازی، ج ۲)

نتایج پژوهش حاضر در ارتباط با سؤال چهارم نیز بیان‌گر آن بود که متغیر التزام به وظایف دینی به عنوان متغیر پیش‌بین، می‌تواند متغیر مهارت‌های اجتماعی را پیش‌بینی نماید ($\text{Beta} = 0.27$ $t = 2.28$ $P < 0.05$). به این معنا که هر چه قدر التزام به وظایف و تکالیف دینی بیشتر باشد میزان مهارت‌های اجتماعی فرد نیز بالا می‌رود. در ارتباط با نتیجه پژوهش در ارتباط با این سؤال می‌توان گفت: توجه قرآن مجید و روایات اسلامی به شکل‌گیری و تداوم روابط صحیح اجتماعی سبب گردیده دستورات زیادی از طرف دین در ارتباط با رفتار و تعامل فرد با اجتماع صادر گردد. به گونه‌ای که اجرای این دستورات مهارت‌های اجتماعی فرد را تضمین می‌کند. برای نمونه در قرآن کریم به گفتار نیک؛ کمک به دیگران در قالب صدقه دادن^۲ سفارش می‌کند. امام صادق (ع) در کلامی می‌فرماید: هر کسی برای یاری رساندن به دیگران گامی بردارد پاداش رزمنده و مجاهد دارد (وسائل الشیعه ج ۸). امام باقر علیه‌السلام نیز در ارتباط با تعامل و گفتگو با یکدیگر می‌فرماید: با دیگران با بهترین سخنی صحبت کنید که انتظار دارید با شما با همان نوع سخن صحبت شود (تفسیر البرهان، ج ۱، ص ۱۲۱).

در ارتباط با سؤال پنجم پژوهش نیز نتایج تحقیق نشان داد، بین دین‌داری (به صورت کلی) و مهارت‌های اجتماعی رابطه وجود دارد و متغیر دین‌داری می‌تواند متغیر مهارت‌های اجتماعی (متغیر ملاک) را پیش‌بینی نماید ($\text{Beta} = 0.61$ $t = 6.57$ $P < 0.01$). به عبارت دیگر با بالا رفتن میزان دین‌داری در یک فرد، میزان مهارت‌های اجتماعی او نیز بالا می‌رود. می‌توان این گونه استنباط نمود که دین اسلام به دلیل جامعیتی که دارد همه ابعاد و جوانب مرتبط با زندگی انسان را در نظر گرفته و بر اساس آن دستوراتی صادر نموده است.

۵. وَ قُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا (البقره-آیه ۸۳).

ترجمه: با مردم با خوش‌زبانی و سخنان نیک، تکلم نمایید (مکارم، ۱۳۷۱).

۶. إِنْ تَبَدُّوا الصَّدَقَاتِ فَنِعِمَّا هِيَ وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاءَ فَهِيَ خَيْرٌ لَكُمْ (البقره-آیه ۲۷۱).

ترجمه: اگر صدقه‌ها را آشکارا دهید کار پسندیده‌ای است و اگر مخفیانه انجام دهید و آن‌ها را به تهیدستان دهید برای شما بهتر است (مکارم، ۱۳۷۱).

این گونه تعالیم دینی که در قران مجید و کلام معصومین علیهم‌السلام دیده می‌شود فرد را با یک تربیت صحیح جهت ارتباط و تعامل با دیگران رشد می‌دهد به گونه‌ای که فرد با توجه به این تعاملات صحیح، بهتر و سریع‌تر به هدف‌های فردی و اجتماعی خود در زندگی نائل می‌گردد و موفقیت‌های بیشتری را تجربه می‌کند.

محدودیت‌ها و پیشنهادات

پژوهش‌هایی که در ارتباط با دین و سازه‌های روان‌شناختی در کشور ایران انجام گردیده است، اکثراً براساس مقیاس‌های بومی کشور و متناسب با بافت و فرهنگ دینی کشور صورت پذیرفته است لذا عدم وجود پژوهش‌های لازم بر اساس مقیاس حاضر که یک مقیاس استاندارد شده بر اساس مبانی دینی و فرهنگ اجتماعی کشور ایران می‌باشد، از مهمترین محدودیت‌های این پژوهش بود لذا پیشنهاد می‌گردد پژوهش‌های مرتبط با دین‌داری و سازه‌های روان‌شناختی در ایران بر اساس این مقیاس و یا مقیاس‌های بومی و متناسب با بافت دینی و فرهنگی کشور در دانش‌آموزان دبیرستانی که در حال کسب هویت دینی و اجتماعی هستند با نمونه بیشتری صورت پذیرد. اهمیت به کارگیری ابزار سنجش دین که منطبق با فرهنگ ایران اسلامی باشد ایجاب می‌کند که تحقیقات بیشتری در این زمینه بر اساس مقیاس و متغیرهای موجود در اقشار مختلف مردم اعم از: دختر، پسر، دانش‌آموزان دوره راهنمایی، دانشجویان بزرگسالان صورت گیرد. از محدودیت‌های این پژوهش که می‌توان به آن اشاره نمود انجام پژوهش در یک جنس در دانش‌آموزان پسر می‌باشد که امید است با توجه به پیشنهادات، تحقیقات گسترده‌تری در این زمینه صورت گیرد و بتوان مقایسه‌های ممکن در دو جنس را انجام داد.

منابع

- القران الکریم
 القران الکریم، ترجمه: علی مشکینی (۱۳۸۱)، قم: انتشارات الهادی.
 القران الکریم، ترجمه: ناصر مکارم شیرازی (۱۳۷۱)، قم: انتشارات دارالقرآن الکریم.

- آذربایجان، مسعود. موسوی اصل، سید مهدی (۱۳۸۷)، *درآمدی بر روانشناسی دین*، چاپ دوم، انتشارات سمت.
- آرین، خدیجه (۱۳۷۸). بررسی رابطه دین‌داری و روان‌درستی ایرانیان مقیم کانادا. پایان نامه دکتری روان‌شناسی مومی. تهران: دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی.
- اعرافی، علیرضا. بهشتی، محمد. فقیهی، علینقی و ابوجعفری. مهدی (۱۳۷۶). *اهداف تربیت از دیدگاه اسلام*. تهران انتشارات سمت.
- آلپورت، گوردن (۱۹۹۵)، بالیدن/شایعه از نظر روان‌شناسی/ریشه‌های دین‌طلبی. ترجمه مسعود رضوی، ۱۳۴۴، انتشارات سازمان تربیت معلم و تحقیقات تربیتی
- اورکی، محمدامین؛ برقی ایرانی، زیبا (۱۳۸۹). رابطه جهت‌گیری مذهبی با اضطراب مرگ در دانشجویان. *کنگره بین‌المللی دین، فرهنگ و روان‌شناسی*.
- باقری. مسعود، بنی اسدی. حسن، داوری. صفورا (۱۳۹۰)، رابطه دین‌داری و ابعاد شخصیت با سلامت روان معلمان شهرستان رودان، دو فصلنامه علمی-پژوهشی مطالعات اسلام و روان‌شناسی، س ۵، ش ۹، صفحات ۷-۳۲.
- حسین خانزاده، عباسعلی یعقوب‌زاده، ساجد (۱۳۸۹)، بررسی مهارت‌های اجتماعی مورد نیاز دانش‌آموزان با نیازهای ویژه در محیط‌های شغلی، تعلیم و تربیت استثنایی، شماره ۱۰۶.
- خدا پناهی، محمد کریم. خوانین‌زاده سریزدی، مرجان (۱۳۷۹) بررسی نقش ساخت شخصیت در جهت‌گیری مذهبی دانشجویان، *مجله روان‌شناسی* ۱۴، سال چهارم، شماره ۲، تابستان ۱۳۷۹.
- خدایاری‌فرد. محمد، سماواتی. سیما، اکبری زردخانه. سعید (۱۳۸۸)، آماده‌سازی مقیاس دین‌داری برای جمعیت دانش‌آموزی، اندیشه‌های نوین، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه الزهرا (س)، دوره ۵، شماره ۴، ص ۱۰۷-۱۲۷

خدایاری‌فرد، محمد. فقیهی، علینقی. غباری بناب، باقر. شکوهی یکتا، محسن. رحیمی نژاد، عباس (۱۳۹۱). مبانی نظری و روش‌شناسی مقیاس‌های دین‌داری. تهران: انتشارات آوای نور، چاپ اول.

دهشیری. غلامرضا (۱۳۸۴)، بررسی رابطه دین‌داری و بحران هویت در بین دانش‌آموزان دبیرستانی شهرستان یزد.

فصلنامه تعلیم و تربیت، دوره ۲۱، شماره ۲ (مسلسل)؛ صفحه ۸۷ تا صفحه رازی، ابوالفتح (۱۴۸۰-۱۵۲۵)، روض‌الجنان و روح‌الجنان، تصحیح: محمدجعفر یاحقی و محمد مهدی ناصح (۱۳۸۳)، مشهد، نشر آستان قدس رضوی ۹۸
سایبان‌فرد. زهرا (۱۳۸۱)، بررسی رابطه جهت‌گیری مذهبی (درونی-برونی) با شیوه‌های مقابله با استرس در دانشجویان

دانشگاه‌های تهران. پایان‌نامه، تهران: دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، ۱۳۸۱
طالبان، محمدرضا (۱۳۷۸). بررسی تجربی دین‌داری نوجوانان کشور. وزارت آموزش و پرورش، دفتر توسعه و برنامه‌ریزی امور پرورشی.

فروید، زیگموند (۱۸۵۶). آینده یک پندار، ترجمه، تحشیه و مقدمه هاشم رضی (۱۳۷۵)، انتشارات آسیا

قربانی، نیما (۱۳۷۷). روان‌شناسی دین، یک روی آورد علمی چندتباری، فصلنامه قیاسات، سال سوم، شماره ۲ و ۳.

گوتک، جرال‌الدال (۱۹۹۷). مکاتب فلسفی و آراء تربیتی، ترجمه محمدجعفر پاک‌سرشت (۱۳۹۰)، تهران، انتشارات سمت.

معمدی شلمزاری، عبدالله (۱۳۸۱)، رابطه هوش، نگرش‌های مذهبی و رویدادهای زندگی با سالمندی موفق. پایان‌نامه دکتری، تهران: دانشگاه تربیت مدرس.

مکارم شیرازی، ناصر. آشتیانی، محمدرضا. امامی، محمدجعفر. حسنی، عبدالرسول. قرائتی، محسن. طباطبایی نژاد، سید نورالله (۱۳۸۸)، تفسیر نمونه، تهران: نشر دارالکتب

ممیزی. فاطمه، عبدی زرین. سهراب، اقلیما. مصطفی، راهب. غنچه (۱۳۹۰). مهارت‌های اجتماعی: نقش آن در پیشگیری از مورد آزار قرارگرفتن نوجوانان. فصلنامه علمی پژوهشی دانشکده بهداشت یزد، سال دهم، شماره اول بهار ۱۳۹۰، شماره مسلسل: ۳۱.

هاشمی، زهرا. جوکار، بهرام (۱۳۸۹). بررسی رابطه جهت‌گیری مذهبی اسلامی با ابعاد هویت. مجله دانشور رفتار، سال هفدهم، شماره ۴۰، صفحه ۵۹ الی ۷۴. هارجی. اُون، ساندرز. کریستین، دیکسون. دیوید (۱۹۹۴). ترجمه: خشایار بیگی و مهرداد فیروزبخت (۱۳۷۷). تهران، انتشارات رشد، چاپ اول.

یاسمی نژاد، پریسا. گل‌محمدیان، محسن. فعلی، بهنام (۱۳۹۰)، بررسی رابطه مذهبی و سرسختی روان‌شناختی در دانشجویان. فصلنامه پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی سال نوزدهم شماره دوازده ص ۱۱۹-۱۳۷

یوسفی فریده (۱۳۸۶). ارتباط سبک فرزندپروری والدین با مهارت‌های اجتماعی و جنبه‌هایی از خودپنداره دانش‌آموزان دبیرستانی. دوماهنامه علمی پژوهشی دانشگاه شاهد، سال چهاردهم، دوره جدید، اردیبهشت ۱۳۸۶، شماره

یوسفی. فریده و خیر. محمد (۱۳۸۱). بررسی پایایی و روایی مقیاس سنجش مهارت‌های اجتماعی ماتسون و مقایسه عملکرد دختران و پسران دبیرستانی در این مقیاس. مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز، دوره هجدهم، شماره دوم پاییز ۱۳۸۱ (پیاپی ۳۶)، (ویژه‌نامه علوم تربیتی)

Allport, G. W. and Ross, J. M. (۱۹۶۷). Personal religious Orientation and Prejudice *Journal of Personality and Social Psychology*.

Aydogan, Yasemin, Klinc, F. E., & Tepetas, S. (۲۰۰۹). Identifying parent views regarding social skills. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, ۱(۲۰۰۹)۱۵۰۷-۱۵۱۲

Matson, J. L. (۱۹۹۰). Matson Evaluation of social skill with youngsters: Manual, Worthington, OH: International Diagnostic System.

Smith, C.A.B. (۲۰۰۱). Emotional Intelligence and religious orientation as predictors of abortion decision-making. Dissertation Abstracts International: Section B: The Sciences and Engineering. ۶۱(۰۵)